

Megmérhető gyermekjólét

Magyarországon sokan érzik úgy, hogy a szegénység, a csökkenő támogatás, a növekvő terhek egyre több embernek okoznak elviselhetetlen nehézségeket. Egy közelmúltbeli európai uniós felmérés és tanulmány segít tájékozódni a régióban, érthetőbbé és kézzelfoghatóbbá teszi a problémákat. Ettől önmagában nem lesz könnyebb a helyzet, de láthatóvá válik, hogy más országokban hogyan élnek a gyerekek és családjaik.

Több európai országban, így Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban, Észtországban, Lettországon, Litvániában és Lengyelországban a gyerekek 28-33%-a szegénységben és nélkülözésben nő fel.¹ Ez a szegénység eltérő mélységű lehet az adott ország más jellemzőitől és lehetőségeitől függően. A szegénység kevesebb lehetőséget, megkurtított álmokat, elpazarolt potenciálokat jelent. A gyerekek a jövő nemzedéke, s a nekik nyújtott megfelelő lehetőségek, körülmények nélkül ez a nemzedék, maga a jövő kerül veszélybe. A gyors cselekvés, a gyermekszegénység leküzdése a leghatékonyabb módja annak, hogy Európa számára is jobb jövőt teremtsünk. Ezért az Európai Tanács 2006 tavaszán arra kérte a tagállamokat és az Európai Bizottságot, hogy „tegyék meg a gyermekszegénység gyors és jelentős csökkentéséhez szükséges intézkedéseket, egyenlő esélyeket biztosítva valamennyi gyermek számára, függetlenül a jelenlegi szociális helyzetüktől”. A Tanács felkérésére a Szociális Védelmi Bizottság Indikátor Alcsoportja (SPCIS) létrehozott egy munkacsoportot a tagállamokban tapasztalható gyermekszegénység mögöttes okainak feltárására. A munkacsoport által végzett kutatás eredményeit a 2007-ben megjelent, Gyermekszegénység és jólét az EU-ban² című jelentés dolgozta fel³. A jelentés közösen elfogadott mutatók alapján jelöli meg a szegénységet meghatározó elemeket, okokat minden tagországban.

■ A GYERMEKSZEGÉNYSÉG ÉS A SZOCIÁLIS KIREKESZTÉS ELEMZÉSE

Az Európai Tanács kérésére a tagállamok legtöbbszörének fő célja az volt, hogy a 2006-2008-as Nemzeti Szociális Védelem és Társadalmi Integráció Stratégiájában (NRSSPSI) integrált és hosszú távú stratégiát dolgozzanak ki a gyermekszegénység és a társadalmi kirekesztés megelőzésére és enyhítésére.

Az EU-n belül a Bizottság és a tagállamok a legfontosabbnak a gyermekszegénység kérdését ítélték a szociális védelem és a társadalmi integráció koordinálásának nyílt módszere (Open Method of Coordination on Social Protection and Social Inclusion -OMC) keretében.

Magyarországon 2007-ben indult – jelentős támogatottságú parlamenti határozat alapján, összhangban az európai uniós ajánlásokkal – a „Legyen jobb a gyerekeknek!” elnevezésű Nemzeti stratégia, amely az elkövetkezendő 25 évre fogalmazza meg a legfontosabb célokat.

A terv indoklásaiban az ENSZ Gyermek Jogairól szóló Egyezmény betartása mellett szerepelt a „szegénységi ciklus megszakítása” és „az ország fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődése”, mivel ezek – ahogy a Stratégia is rámutat – „a gyerekek és a társadalom közös, távlati érdekei”.

Emellett a Bizottság „Az EU gyermekjogi stratégiája felé” címmel olyan, európai szintű Közleményt dolgozott ki, amely kimondja, hogy a „gyermek jogai tiszteletben tartásának együtt kell járnia az alapvető szükségleteik kielégítését célzó lépéssel”.

Széleskörű egyeztetéssel és a meghatározó európai ernyő-szervezetek, civil szervezetek bevonásával készül a végleges stratégia, egyre szorosabb együttműködésben az Európai Tanáccsal és az UNICEF-fel, amely az elmúlt két évtizedben már kiemelt figyelmet fordított a fenti problémákra.

A gyermekszegénység és a társadalmi kirekesztődés problémája az elmúlt évtizedben Európa- és világszerte is égetőbbé vált.

Az uniós jelentés a jövedelmi szegénységet helyezi vizsgálata fókuszába, a szegénységi küszöböt az ekvivalens jövedelem medián értékének 60%-a alatt határozza meg⁴. A háztartás bevétele alatt a háztartás teljes bevételét érti (kereset, szociális juttatások etc.). 2005-ben 97,5 millió 0-17 éves gyerek élt a 27 tagú EU-ban. Ebből 19 millió a szegénységi küszöb alatt, vagyis a gyerekek 19%-a élt a szegénység kockázatának kitéve⁵, míg a teljes népességnél ez az arány 16%. A Skandináv országok (ahol a gyerekek 9-10%-a él a szegénységi küszöb alatt), Szlovénia (12%), Ciprus (13%) és Görögország (20%) kivételével valamennyi EU tagországban megegyezik a gyermekszegénységi ráta, vagy magasabb, mint a teljes népességre számított érték. Magyarországon ez az érték 2005-ben a gyerekek esetében 19%, míg a teljes népességre nézve 12% volt⁶. Ezek az értékek magasabbak a 27 tagú EU-ban mért (súlyozott) átlagoknál.

A tipikus családok (2 szülő és 2 gyerek) szegénységi küszöbe nagy eltéréseket mutat a 27 tagú EU-ban. A 15-ök közül 11 tagállamban a tipikus családokra számolt szegénységi küszöb magasabb, mint 1500 euró, míg a 12 új tagállam közül 9-ben a szegény családok 500 eurónál kevesebből gazdálkodnak egy hónapban. Magyarországon ez az érték 362 euró. Ha a vásárlóerő paritáson számított értékét nézzük, a különbségek akkor is óriásiak.

¹ Relative median at-risk-of poverty gap for children, EU 27, 2005

² Child Poverty & Well-being in the EU, 2007

³ Jelen írásunk ennek szerkesztett változata. Az eredeti tanulmányt fordította Havas Júlia és Veres Kinga.

⁴ A fogyasztási egységre számított jövedelem középső értékének 60%-a alatt élnek.

⁵ A jelentésben az EU átlagok a nemzeti értékek népességgel súlyozott átlagai.

⁶ „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia 2007-2032.

ásiak a listavezető Luxemburg (2866 pps) és Magyarország között (591 pps).

Vajon milyen mértékű a szegény gyerekek szegénysége? A szegénységi szakadék segítségével nemcsak azt tudjuk megmondani, hogy milyen arányban élnek gyerekek a szegénységi küszöb alatt, hanem azt is, hogy milyen mértékű a szegénységük.⁷

Az országok egyharmada esetében (Málta, Írország, Bulgária, Olaszország, Spanyolország, Észtország, Litvánia, Lengyelország) a szegénység intenzitása 3-6 ponttal magasabb a gyerekek esetében, mint a teljes népességre számítva. Ezekben az országokban az ekvivalens jövedelem medián értéke a szegény gyerekek esetében 20%-tól 30%-ig, vagy annál nagyobb százalékban alacsonyabb, mint a nemzeti szegénységi küszöb, míg a gyermekszegénység intenzitása Finnországban, Ausztriában, Franciaországban, Cipruson, Szlovéniában, Svédországban, Németországban és az Egyesült Királyságban alacsonyabb, mint a teljes népességre számított érték. Ezekben az országokban a gyermekszegénységi szakadék 20% alatt van. Görögországban a szegénység szakadék meghaladja a 20%-ot, ami alacsonyabb, mint a teljes népességre számított érték.

■ TRENDEK A GYEREKSZEGÉNYSÉGBEN

A nemzetközileg összehasonlítható jövedelmi trend-adatok hiánya miatt nem tudunk világos képet festeni a gyermekszegénység alakulásáról az elmúlt évtizedekben az unió országai-ban. Azonban az EK Háztartási Panel (ECHP) adatok alapján megfigyelhető, hogy a '90-es évek második felében (1996-2001.) a gyermekszegénység stabilan 20% körül mozgott a 15 tagú unióban, míg a teljes népességre vonatkoztatva 17%-ról 15%-ra történő csökkenést mutat. Három déli országban (Spanyolországban, Olaszországban és Portugáliában), valamint Írországban és az Egyesült Királyságban a gyermekszegénységi ráta 25% körül maradt, és csupán az Egyesült Királyságban csökkent 1999 és 2001 között, amikor utóbbi gyermekszegénység elleni stratégiájának végrehajtása elindult.⁸ Miközben a Skandináv országokban a gyermekszegénység szintje alacsony maradt, Finnországban nőtt, követve az időszakra jellemző jövedelmi egyenlőtlenségek általános növekedését.

Az OECD nemrégiben egy speciális, nemzeti adatforrásokra alapozó adatgyűjtést végzett annak érdekében, hogy felmérje a szegénységi ráta trendjeit a '90-es évek eleje óta. Az OECD a relatív jövedelmi szegénység más definícióját alkalmazza, és más ekvivalencia skálát, ami miatt a szegénységi szintek és a trendek bizonyos mértékben eltérhetnek az ebben jelentésben használt EU-s definíció alapján számoltaktól. Azon országok adatai alapján, ahol összehasonlításra alkalmas trend-adatok rendelkezésre álltak, kimutatták, hogy a legtöbb OECD/EU országban a

⁷ A szegénységi szakadék megméri a szegénységi küszöb alatt élők ekvivalens jövedelem medián értéke és a szegénységi küszöb értéke közti különbséget; a küszöb százalékában fejezik ki az értéket.

⁸ Tony Blaire 1999-ben kötelezte el magát arra, hogy a gyermekszegénységet 2010-ig felére csökkentse, 2020-ra pedig felszámolja. Forrás: „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia, 2007-2032.

gyerekszegénység vagy stabil maradt (Franciaország, Írország), vagy növekedést mutatott (Belgium, Csehország, Luxemburg, Hollandia, Lengyelország, Finnország, Svédország). Csupán Ausztriában, Magyarországon és Spanyolországban, de legnagyobb mértékben az Egyesült Királyságban mutatott a gyermekszegénység csökkenést. Az OECD jelentés továbbá azt is jelezte, hogy számos országban nőtt a szakadék a gyermekszegénységi ráta és a teljes népesség szegénységi rátája között 1990 és a 2000-es évek elején. Magyarország – Spanyolországgal, Írországgal, Ausztriával és az Egyesült Királysággal – azon országok között van, ahol a szakadék csökkent.

■ A HÁZTARTÁSOK JELLEMZŐI: EGYSZÜLŐS HÁZTARTÁSOKBAN VAGY A NAGYCSALÁDOKBAN VANNAK LEGINKÁBB KOCKÁZATNAK KITÉVE A GYEREKEK?

A háztartási jellemzőket figyelembe véve két olyan típus létezik, ahol a gyerekek szignifikánsan magasabb veszélyeztetettségi kockázatnak vannak kitéve a szegénység tekintetében, mint a többi gyerekes háztartás. Az egyik az egyszülős háztartások kategóriája. Ezek esetében a 25 tagú EU egészében és a tagországok jelentős részében az egyszülős háztartásban élő gyerekek szegénységi kockázata közel kétszer akkora, mint az összes gyerek átlagos kockázata együttesen (34% a 19%-al szemben). Az egyszülős háztartásban élő gyerekek nemzeti szegénységi rátája 20%-tól, a Skandináv országok esetében 50%-ig, és afölé is terjed Írország, Litvánia és Málta esetében. A másik háztartástípus a nagycsaládosoké (3 vagy több gyerek). A 25 tagú EU-ban a nagycsaládban felnövő gyerekek szegénységi kockázata 25%. A százalékok 10-től (Svédország, Finnország) egészen 40%-ig (Spanyolország, Portugália, Litvánia, Lettország és Lengyelország) terjednek. Csupán Svéd- és Németországban nem növeli a nagycsaládban élés a gyermek szegénységi kockázatát. Néhány országban (Belgium, Görögország, Franciaország, Finnország, Svédország), a „komplex” háztartások (3 vagy több felnőtt gyerekekkel) jobban ki vannak téve a szegénység veszélyének, bár ezekben az országokban a gyerekeknek csupán elenyésző százaléka él ilyen háztartásokban (4% és 8% között). Minden más országban az ilyen gyerekek szegénységi kockázata vagy megegyezik, vagy a legtöbb esetben alacsonyabb, mint az összes többi gyereknek együttesen; Írországban és Litvániában a kockázat 10 illetve 11 ponttal alacsonyabb.

Az EU-ban a szegény gyerekek fele él a fent említett két, szegénységi kockázatnak leginkább kitett háztartástípusban. Magyarországon az EU-átlaghoz képest jóval több gyerek él nagycsaládban. Ezekben a gyermekszegénységi kockázati ráta 18% és 21% között alakul. Az egyszülős háztartásban vagy nagycsaládban élés nem feltétlenül vezet magasabb szegénységi kockázathoz, amennyiben a munkaerőpiac és a szociális politikák megfelelő mértékben támogatják. Dániában és Svédországban például a gyermekszegénységi ráta az egyik legalacsonyabb az EU-ban, annak ellenére, hogy a gyerekek nagy százaléka él egyszülős háztartásban (17% illetve 19%, míg az EU átlag 13%) és nagycsaládokban (26% illetve 28%, míg az EU átlag 21%).

A 25 tagú EU-ban a gyerekek 13%-a él egyszülős háztartásban, amelyek közül háromból egy van szegénységi kockázatnak kitéve. Az esetek 90%-ában a gyerekek az anyával élnek. Szá-

mos tanulmány kiemelte az ilyen háztartásokban élő gyerekek helyzetének sebezhetőségét, mivel a többiekénél jóval nagyobb mértékben függenek az állami támogatásoktól, pénzügyi transzferek vagy szolgáltatások formájában, amelyek segítik a szülő munkaerőpiacon való részvételét.

Görögországban, Spanyolországban, Olaszországban, Cipruson, Máltán, Portugáliában, Lengyelországban és Szlovákiában a legalacsonyabb az egyszülős háztartásokban élő gyerekek aránya (4% és 7% közötti). Ezekben az országokban azonban a szegénységi kockázat az egyszülős háztartásban élő gyerekek esetében nagyon magas, 37%-tól (Szlovákia) 50% fölé (Málta) terjed. A felsorolt országok nagy részében az egyedülálló szülő számíthat a család szolidaritására, támogatására, összeköltözik a család más tagjaival. A szükség és a kultúra nagy szerepet játszik ezekben az esetekben.

Sajnos EU-szintű összehasonlításra nincsen mód, de a meglévő adatok azt mutatják, hogy a legtöbb olyan országban, amelyekről adatokkal rendelkezett a jelentés, az egyszülős háztartásban élő gyerekek aránya növekedett az elmúlt tíz évben; 1 vagy 2 százalékponttal Belgium, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Luxemburg és Hollandia esetében, míg 5 vagy annál több százalékponttal Dánia, Németország, az Egyesült Királyság és Írország esetében. 2000-ben uniós szinten öt gyermekből egy nem élt együtt mindkét szülőjével. Ez a ráta 15% és 25% (Egyesült Királyság, Csehország és a Balti Államok esetében) között mozog. Magyarországon ez az arány 21% volt 2000-ben. Az egyszülős háztartások kialakulásának okai megváltoztak, rosszabbodtak a gazdasági körülményeik, és a csoport összetétele is megváltozott. A házasságok felbomlása – mint az egyszülős háztartás kialakulásának fő oka – felváltotta az özvegyiséget. Ezt szorosan követi a gyerekeket egyedül nevelő anyák köre és az együttélések felbomlása. Az egyes országok jelentősen különböztek a tekintetben, hogy milyen szintről, milyen intenzitással és időzítéssel indult az átalakulás.

E trend hatása különböző volt az unión belüli egyes háztartási struktúrákra. A gyerekeket egyedül nevelő szülők egy része úgy próbál javítani anyagi helyzetén, hogy más családtagokkal együtt él, míg mások maguk próbálnak megoldást keresni az egyszülős háztartás keretei között. Spanyolországban és Portugáliában a gyerekek 15-18%-a él csupán egyik szülőjével, összesen 4-6% azoknak az aránya, akik egyszülős háztartásban élnek. Spanyolországban 17%-a, Portugáliában pedig a gyerekek 21%-a él komplex háztartásban, míg a 25 tagú EU átlag ennél jóval alacsonyabb, 11%. Többségük többgenerációs háztartásokban él, amely lényegesen csökkenti szegénységi kockázatukat (23% Spanyolországban, 20% Portugáliában) egyszülős háztartásban élő társaikhoz képest (42% Spanyolországban, 38% Portugáliában). Hasonló tendencia figyelhető meg Lettország, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia esetében is, ahol a komplex háztartásban élő gyerekek szegénységi kockázata fele az egyszülős háztartásban élőkének.

Az egyedülálló szülők helyzete nagymértékben függ egyedülálló szülővé válásuk körülményeitől és attól, hogy az életciklusuk mely pontján (házasságon kívüli szülések gyakrabban fordulnak elő fiatalabb korban, míg válások, különélések és özvegyesség később következik be) történt ez velük. A 2007-es Brodolini-tanulmány kimutatta, hogy az egyedülálló szülőség tí-

pusainak aránya nagymértékben különbözik az egyes EU országokban.⁹ Az, hogy az egyedülálló szülők képesek-e egy jövedelemből megélni, függ a munkaerőpiachoz, a megfizethető lakhatáshoz és a szociális juttatásokhoz való hozzáféréstől és egy sor szolgáltatástól (mint például a napközbeni gyerekegészségügyi ellátás), amelyek mindegyike befolyásolja az egyszülős formációkat.

Az EU-ban 2005-ben a gyerekek 20%-a nagycsaládban élt. Ez az arány a déli országokban a legalacsonyabb (15% vagy kevesebb), míg Csehországban, a Balti Államokban és Szlovéniában ugyancsak alacsony (14% és 18% közötti). Ezekben az országokban a legmagasabb, 30% fölötti az ilyen családtípusokban élő gyerekek szegénységi kockázata¹⁰. A skandináv országokban a legnagyobb a nagycsaládban élő gyerekek száma (26%-tól 33%-ig terjed), valamint Írországban és a Benelux államokban (31%-tól 33%-ig), ahol a szegénységi kockázat veszélye nem haladja meg a 22%-ot (leszámítva Írországot, ahol 27%).

Általánosságban azok az EU-ban élő gyerekek, akiknek szülei 30 év alattiak, jelentősen magasabb szegénységi kockázatnak vannak kitéve társaiknál: az arány 26% azoknál a gyerekeknél, akiknek anyja 30 év alatti, míg 19% a 30 és 39 év közötti és 16% a 40 és 49 év közötti anyával rendelkezők esetében. A szülők életkora komoly meghatározója a gyermek háztartások pénzügyi helyzetének, mivel minden országban megfigyelhető, hogy a munkából származó jövedelmek a munkavállalók 20-as éveinek elejétől az 50-es éveik közepéig erős progressziót mutatnak. 12 országban, köztük Magyarországon is a 30 év alatti anyával élő szegény gyerekek aránya meghaladja a 20%-ot.

Fontos továbbá a szülők iskolai végzettsége, mivel a munkaerő-piaci – s ezáltal jövedelmi – helyzet meghatározójaként hatással van a gyermek jelenlegi és jövőbeni helyzetére, iskolai teljesítményére egyaránt.

Az EU-ban napjainkban a legtöbb gyerek általában olyan családban nő fel, ahol legalább a szülők egyike befejezte a középfokú oktatást. Azonban fontos figyelembe venni az EU-n belül található különbségeket, mivel a középfokúnál alacsonyabb végzettségűek aránya országonként nagymértékben eltérő lehet (10%-tól 66-68%-ig terjed). Ahogyan az várható volt, a szegény gyerekek szüleinek iskolai végzettsége nagyban eltér társaikétól, mivel több mint 30%-uk esetében egyik szülő sem rendelkezik középfokú végzettséggel, és az említett gyerekek csupán 16%-ának van felsőfokú végzettséggel rendelkező szülője. Mindemellett a volt szocialista országokban – ahol a gyermekszegénység magas – az alacsony végzettségű szülőkkel rendelkező gyerekek aránya alacsony maradt. Az egyedülálló szülők körében az alacsony végzettségűek felülreprezentáltak, de nem a nagycsaládok esetében, ahol a szülők tanulmányi szintje az átlaglakosságéval megegyező.

A szülők munkaerő-piaci helyzete a másik kulcsfontosságú tényezője annak a környezetnek, amelyben élnek és fejlődnek a gyerekek. A szülők képessége, hogy megfelelő mértékű jövedelmet szerezzenek munkájukból, több tényezőtől függ: kereseti

⁹ Garofalo, M.R. and Marra, M (2007): *Work-Life Reconciliation Policies From Well-Being To Development: Rethinking EU Gender Mainstreaming*, kézirat.

¹⁰ Ez alól kivétel Csehország, Észtország és Szlovénia.

szint és a munka szintje, vagyis 1 vagy 2 dolgozó, teljes- vagy részmunkaidőben és a munka folyamatossága az év során. A felnőttek kapacitása a munkaerőpiacon való részvételre pedig a szülői munkavállalást támogató munkaerő-piaci politikák és a szolgáltatások, mint például a napközbeni gyerekellátás elérhetőségén és megfizethetőségén múlik.

Miközben a kereset jelenti a bevételek elsődleges forrását a gyerekes háztartások számára, az csupán 61%-át adja a szegénységi kockázatban élő háztartások bruttó jövedelmének. A nyugdíjon kívüli szociális juttatások kicsit több mint 1/3-át teszi ki a gyerekes szegény családok bevételeinek. Ha elsősorban a szegény, gyerekes háztartásokat tekintjük, erőteljes különbségeket tapasztalhatunk a keresetek és a juttatások bruttó jövedelemben játszott szerepében a különböző országokban. A déli országokban van a keresetből származó bevételeknek a legnagyobb szerepe, mivel itt az utóbbiból származó bevétel a szegény családok bruttó bevételeinek több mint 70%-a (Magyarország esetében ez 44, 3). Ez azt is mutatja, hogy ezekben az országokban alacsonyok a pénzbeni juttatások, és különösen a családtámogatások, amelyek 1% (Spanyolország) és alig több, mint 10% (Ciprus) között mozognak. *A munkanélküliség egy olyan folyamatos trend, amely jelentősen kihat a gyerekekre.* 2006-ban a 25 tagú EU munkaképes 18-59 éves (nem tanuló) lakosságának közel 10%-a élt „munkanélküli háztartásokban”¹¹. Ez az arány 6 és 13% között változik az egyes országokban. Magyarország esetében 11,6%. Hasonló arányban élnek gyerekek munkanélküli háztartásokban. A 2006-os átlag erre vonatkozóan 10%, míg Magyarország esetében 13,3%. Az országok közötti eltérések e tekintetben is nagyok, 4%-nál alacsonyabb értéktől 14%-ig változik. Az unió egészére nézve az elmúlt öt évben nem történt jelentős javulás. Az EU-ban a munkanélküliség leginkább az egyszülős háztartásokat érinti. 2006-ban a munkanélküli háztartásban élő gyerekek 47,5%-a élt egyszülős háztartásban, 38,4%-a 2 szülős háztartásban, és 13,7%-a olyan háztartásban, ahol három vagy több felnőtt élt. Bár ez a minta országonként jelentős változásokat mutat. Vannak olyan országok, közöttük Magyarország is, ahol a munkanélküliség elsősorban gyerekes házaspárokat érinti; ezekben az országokban a munkanélküli háztartások fele, vagy több mint fele 2 felnőtt családban. Néhány országban (Lettország, Litvánia, Szlovénia, Szlovákia), köztük Magyarországon is, a munkanélküliség komplex háztartásokat is érint.

A munkanélküliségen túlmenően a jelentés megvizsgálta azoknak a gyerekeknek a helyzetét, akiknek a szülei dolgoznak. Christel Aliaga 2005-ös vizsgálatából¹² tudjuk, hogy a gyermekek jelenléte a háztartásban főként az anyák munkaerő-piaci részvételét befolyásolja, miközben a gyermekes férfiak foglalkoztatási mutatója nagyobb, mint általában a gyerek nélküli férfiaké. Az EU átlagot tekintve a 15 évnél fiatalabb gyermekkel rendelkező nők foglalkoztatási mutatója alacsonyabb, mint azoké, akiknek nincsen gyerekük (62% a 70%-kal szemben). A legtöbb országban megfigyelhető ez a hatalmas szakadék.

Magyarország¹³ Csehországgal, Németországgal, Görögországgal, Máltával és az Egyesült Királysággal egyetemben abba a csoportba tartozik, ahol ez a különbség eléri a 16 százalékpontot.

Dánia, Lengyelország, Portugália és Szlovénia esetében a szakadék az anyáknak kedvez, hiszen ezekben az országokban 3-7 százalékponttal nagyobb a foglalkoztatási arányuk, mint a gyermektelen nőknek.

Egy másik jellemző, amely segít rávilágítani az anyák munkavállalói helyzetére, a gyerekszám, amely után jelentősen esik a foglalkoztatás. Világosan el lehet különíteni azokat az országokat, amelyekben az első jelentős csökkenés a foglalkoztatásban (10 százalékpont vagy annál magasabb) már az első gyerek után bekövetkezik (Magyarország is ide sorolható, valamint Csehország, Németország, Málta, Írország és az Egyesült Királyság), és azokat az országokat, ahol az 1 vagy 2 gyerekes anyák foglalkoztatási szintje megegyező vagy magasabb, mint a gyermektelen nőké (Belgium, Görögország, Franciaország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Portugália, Románia és Szlovénia). Nyilvánvaló, hogy a foglalkoztatási szintek magukban nem árulnak el sokat az adott munkáról (részmunkaidős, teljes munkaidős), amit ezek az anyák végeznek és arról sem, hogy milyen mértékben játszanak szerepet a megfelelő támogató szolgáltatások a munkaerő-piaci jelenlétükben.

További fontos jellemzője az anyák foglalkoztatásának a *részmunkaidős állás*. A részmunkaidős foglalkoztatás egyfelől tekinthető úgy, mint a munka és a családi élet összeegyeztetése, amennyiben lehetőséget nyújt a szülőknek, hogy több időt töltsenek a gyerekükkel, miközben megfelelően hozzájárulnak a háztartás bevételeihez. Azonban, ahogyan azt számos „Európai Foglalkoztatási Jelentés” (pl. „Employment in Europe”) hangsúlyozza, a részmunkaidős állások növekvő hányada nem önkéntes, és rossz munkafeltételekkel (szokatlan beosztású vagy töredezett munkaidővel) és alacsony fizetéssel jár, amely nem javítja a gyermekes háztartások életkörülményeit.

A részmunkaidős foglalkoztatás elterjedtsége a dolgozó nők körében nagy különbséget mutat az EU országok között: 10%-tól (az újonnan csatlakozott országok és Görögország, valamint Portugália esetében) csaknem 40%-ig vagy annál is magasabb arányban (Belgium, Németország, Luxemburg, Ausztria és az Egyesült Királyság esetében); Hollandiában pedig, ahol a részmunkaidős foglalkoztatásra úgy tekintenek, mint a munka és a családi élet összeegyeztetésének pillérére, eléri a 72%-ot. Azonban minden országban logikus módon emelkedik a részmunkaidős előfordulása a növekvő gyerekszámmal. Ez a „logika” azonban úgy tűnik, csak a nők esetében működik, hiszen a gyermekek jelenléte és száma a háztartásban alig befolyásolja a részmunkaidős állások betöltésének amúgy is alacsony előfordulását az apák tekintetében. Az EU-ban átlagosan a 20 és 49 év közötti nők 20%-a dolgozik részmunkaidőben, szemben az 1 gyerekes nők 35%-val és a 2 gyerekesek 47%-val, míg a 3 vagy több gyerekes nőknél a részmunkaidős állás betöltésének aránya 54%.

¹¹ Olyan háztartások, amelyekben az elmúlt 4 hétben senki sem dolgozott.

¹² Lsd: <http://www.elfac.org/Publications/3-12042005-EN-AP.pdf>

¹³ Magyarországon a gyerekekkel nem rendelkezők foglalkoztatottsága 71%, míg a gyerekeseké 54%.

■ ANYÁK FOGLALKOZTATÁSA ÉS A GYEREKSZEGÉNYSÉG

A legtöbb, a gyermekszegénységi adatok tekintetében legjobban szereplő országban az anyák foglalkoztatási szintje 65% fölött van¹⁴. Mindamellettt számos országban (Litvánia, Lengyelország, Portugália) az anyák magas foglalkoztatási aránya (65% feletti) nem akadályozza meg a magas gyermekszegénységi szintet. Ebből pedig az látszik, hogy míg mindkét szülő aktíválása szükséges a gyermekszegénység enyhítéséhez, az nem jelent elégséges feltételt, ha a munka, amelyhez hozzáférnek, nem biztosít számukra megfelelő jövedelmet és munkafeltételeket.

■ Munkaintenzitás és szegénység

Meg kell vizsgálnunk, hány felnőtt dolgozik az egy háztartásban élők közül, és hogy ők részmunkaidőben, vagy teljes munkaidőben dolgoznak-e, egész éven át, vagy csupán az év egy részében. A háztartások munkaintenzitását az összes munkaképes felnőtt (akik nem tanulnak) munkahelyzetére vonatkoztatva, a teljes jövedelmi referencia-időszakra (12 hónap) számítják. Az EU egészét tekintve a gyerekek nagy többsége olyan háztartásban él, ahol 1 vagy 2 szülő dolgozik. A gyerekek fele olyan háztartásban él, ahol minden felnőtt teljes munkaidőben dolgozik (a munkaintenzitás 1). Ez az arány 40% vagy kevesebb Spanyolország, Írország, Olaszország, Málta és Lengyelország esetében, míg 60%-nál magasabb Dániában, Magyarországon, Szlovéniában és Svédországban.

A munkanélküliség és az alacsony munkaintenzitás hatása a háztartás szegénységi kockázatára sokkal nagyobb a gyermekes háztartások esetében. Ez azt is mutatja, hogy a szociális juttatások még a legnagyobb kiadásokat eszközölő országok esetében sem kompenzálják a gyerekes családok munkából származó bevételkiesését. Ez erősíti annak szükségességét, hogy a gyermekes háztartásokban élők minél többen dolgozzanak, annak érdekében, hogy tartós védelmet biztosítsunk a gyermekeknek a szegénységgel és a társadalmi kirekesztéssel szemben.

Az alkalmazásban állók szegénysége továbbra is fontos kérdés az EU országok többségében. A szülői munka az egyes tagországokban különböző fokú védelmet biztosít a gyerekeknek a szegénységgel szemben. 2005-ben 0,5, vagy annál magasabb munkaerő-intenzitással rendelkező háztartásokban a gyerekek 13%-a élt a szegénységi küszöb alatt¹⁵. Ez a ráta a skandináv országok esetében 7 vagy annál kevesebb, viszont 20% és annál magasabb érték között mozog Spanyolország, Portugália és Lengyelország esetében. Az alkalmazásban állók szegénységének számos munkaerő-piaci elégtelenség lehet az oka: ismétlődő munkanélküliség, bizonytalan állás, nem önkéntes részmunkaidős foglalkoztatás, alacsony bérek, vagy fakadhat bizonyos háztartási struktúrából is, mint például egyetlen munkaképes felnőtt és két vagy több eltartott (gyerekek vagy más eltartott személy). Egy 2007-es OECD tanulmány hangsúlyozza, hogy a legtöbb EU országban az egykeresős családok (legyenek párok vagy egyedülálló szülők) egyre inkább ki vannak téve a szegénység kockázatá-

nak. Növekvő mértékben, a gyerekes háztartások 2 keresőre támaszkodnak a szegénység kockázatának elhárítása végett.

A mindkét szülővel élő gyerekek között a kétkeresős modell az uralkodó, ez a jellemző az ilyen háztartások 2/3-ára. Ez az arány eléri a 75%-ot, vagy afölé is emelkedik Magyarország, Szlovénia, Szlovákia és a Skandináv országok esetében, és a legalacsonyabb (valamivel 50% feletti) Németországban, Spanyolországban, Írországban, Olaszországban, Luxemburgban, Ausztriában és Lengyelországban. A gyerekes párok esetében a mindkét szülővel élő gyermekek szegénységi kockázata azokban a családokban, ahol mindkét szülő teljes állásban dolgozik, 7% átlagosan az EU-ban. Ez az érték 6% vagy annál is alacsonyabb az országok 2/3-ában, és 11% vagy magasabb Magyarországon, Hollandiában, Lengyelországban, Portugáliában és Szlovákia esetében. Ezzel szemben azon gyerekek 25%-át veszélyezteti a szegénység, akiknek a két szülője közül csupán az egyik dolgozik (teljes állásban). Ez az érték 10-től 13%-ig terjed Dánia, Németország és Svédország esetében, míg a 30%-ot is meghaladja Spanyolországban, Olaszországban, Litvániában, Lettországban, Magyarországon, Lengyelországban, Portugáliában, Szlovéniában és Szlovákiában.

Ha mind a két szülő dolgozik, az úgy tűnik, a legtöbb országban védelmet nyújt a gyerekeknek a szegénységi kockázattal szemben, akár teljes, akár részmunkaidőben dolgoznak a szülők. EU szinten a gyermekek szegénységi kockázata 7% abban az esetben, ha az egyik szülő teljes, a másik pedig részmunkaidőben dolgozik, vagyis megegyezik azzal, ha mindkét szülő teljes állásban dolgozik. Számos tagországban a gyerekek szegénységi kockázata egy szülő teljes, míg a másik részmunkaidőben történő foglalkoztatása esetén ugyanannyi, mintha mindkét szülő teljes munkaidőben dolgozna, sőt, Hollandia esetében még alacsonyabb is ez az érték. Ezekben az országokban a részmunkaidőre a munka és a magánélet közti egyensúly megteremtésének eszközeként tekintenek a kétkeresős családok esetében. Azonban épp ellenkezőleg van ez más országokban, ahol mindkét szülőnek teljes állásban kell dolgoznia ahhoz, hogy gyermekeiket megóvják a szegénység kockázatától. Észtországban, Görögországban, Litvániában, Lettországban, Lengyelországban, Portugáliában és Szlovákiában azoknak a gyerekeknek a szegénységi kockázata, akiknek egyik szülője részmunkaidőben dolgozik 19 és 32% között alakul, és 2-4-szer nagyobb, mint azoknak a gyerekeknek, akiknek mindkét szülője teljes állásban van. Az aktivitási naptár nem enged különbséget tenni a részmunkaidő különböző fokai és természetű (önkéntes/ nem önkéntes) között. A részmunkaidő hatása a háztartás bevételeire függ a szakképzettség szintjétől, a ledolgozott órák számától, a gyermekellátási szolgáltatások elérhetőségétől és megfizethetőségétől, valamint a család számára hozzáférhető támogató szolgáltatásoktól.

A nagycsaládban élő gyerekek 52%-ának dolgozik mindkét szülője. Szegénységi kockázatuk 13% abban az esetben, ha mindkét szülőjük teljes állásban dolgozik, és 10%, ha valamelyik szülő részmunkaidőben. Ezzel szemben egy kereső nem elegendő ahhoz, hogy a nagycsaládban élő gyerekeket megóvjá a szegénységtől, mivel 33%-uk a szegénységi küszöb alatt él. Ismételten, a részmunkaidő hatása eltérő az EU egyes országai- ban; míg az országok felében a részmunkaidőre a munka és a

¹⁴ Ez alól Németország jelent kivételt.

¹⁵ Magyarországon ez az arány 17% volt 2005-ben.

nagycsaládos élet összeegyeztetésének eszközeként tekintenek, addig az országok másik felében (Észtország, Görögország, Spanyolország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Lengyelország, Portugália, Szlovákia) az egyik szülő részmunkaidős munkavállalása jelentősen növeli a szegénység kockázatát.

Az egyedülálló szülők gyerekei relatíve alacsony, 15%-os szegénységi kockázatnak vannak kitéve (míg az összes gyerek esetében ez 19%), amennyiben a szülő teljes állásban dolgozik. Ez a kockázat 4 és 14% közé esik Belgium, Németország, Dánia, Írország, Franciaország, Hollandia, Finnország, Svédország és az Egyesült Királyság esetében, de csupán a skandináv országokban és Franciaországban figyelhető meg, hogy az egyedülálló szülővel élő gyerekek szüleinek többsége teljes foglalkoztatásban dolgozik. Ezzel szemben azoknak a gyerekeknek a száma jóval nagyobb, akiknek egyedülálló szülője részmunkaidőben dolgozik; ők EU-szinten 30%-os kockázatnak vannak kitéve. Bár erre a populációra az országbecslések a minták kis mérete miatt nélkülözik a statisztikai megbízhatóságot, a szegénység kockázata az egyedülálló, részmunkaidőben dolgozó szülők esetében eléri vagy meghaladja a 30%-ot a tagországok több mint 2/3-ában. Figyelembe véve az alacsony képzettségű nők felülreprezentáltságát az egyedülálló szülők körében és azt, hogy gyakran nem önkéntesen vannak részmunkaidős alkalmazásban (ipari takarító vállalatok, kereskedelmi elosztó cégek, személyes szolgáltatások nyújtása), az ilyen szülőkkel felnövő gyerekek különösen nagy kockázatnak vannak kitéve, és speciális támogatást igényelnek. Ez mutatja, hogy az egyedülálló szülők gyerekei magasabb szegénységi kockázata nagymértékben függ az egyedülálló szülő azon képességétől, hogy minőségi munkát szerezzen, és azt megtartsa, csakúgy, ahogy jelentősen függ az őt erre képessé tevő szolgáltatásoktól, különös tekintettel a napközbeni gyerekellátás elérhetőségére.

A kormányzati beavatkozások gyerekszegénységre tett hatásának felbecsülése meglehetősen összetett feladat, mivel a kormányzati politikák széles skálája hat a gyerekes családok életkörülményeire. Tág definíciót használva, adó- és juttatási rendszerek különböző módokon újraoszthatják a bevételeket a családok javára, úgymint egy minimum jövedelmi szint megállapítása azok számára, akik nem állnak fizető alkalmazásban (munkanélküli juttatások, szociális segély, akadályozottsági juttatások), vagy minden gyerekes háztartás bevételeinek kiegészítése, függetlenül attól, hogy alkalmazásban vannak-e. A családok bevételeire hatással lehet a minimálbér-politika is. A gyerekszegénységet kritikusan befolyásolja számos, az oktatásra (korai ingyenes iskoláztatás, az iskolai nap hossza), egészségügyre (gyerekek számára ingyenes szolgáltatások elérése), lakáspolitikára, napközbeni gyerekellátásra etc. vonatkozó politikai döntés. Ha valaki a családpolitikák szűk definíciójára helyezi a hangsúlyt, először olyan intézkedéseket vehet számba, amelyek célja a családok bevételeinek kiegészítése, pénzügyi támogatások vagy adómentesítés (figyelembe véve többek között a háztartásban található gyerekek számát) révén.

Számos tanulmány foglalkozott a különböző politikák hatékonyságának vizsgálatával a gyerekszegénység csökkentésére.

Az első lépés a szociális transzferek gyerekszegénységre való hatásának felbecsülésében az országok gyerekszegénysé-

gi teljesítményének és a gyermekek támogatására valószínűsítetten legnagyobb hatással lévő szociális védelemre költött teljes kiadásainak összevetése. Világosan kimutatható, hogy a legalacsonyabb szegénységi rátával rendelkező országok azok, akik a legtöbbet költötték szociális juttatásokra (a nyugdíjat nem számítva). Ciprus és Szlovénia figyelemreméltó kivétel az utóbbi tekintetében¹⁶. Ez részben visszatükrözi az EU országok között tapasztalható vagyoni hatást, ami által a leggazdagabb országok azok, akik megengedhetik maguknak a legmagasabb szociális védelmi szintet és újraelosztást. Azonban számos, azonos vagyoni helyzetben lévő és a GDP hasonló százalékát szociális juttatásokra költő ország eredménye nagy különbségeket mutat a gyerekszegénységi ráta tekintetében. Ez felhívja a figyelmet arra, hogy a családok kiindulási helyzete nem egyező az állami támogatás kézhezvétele előtt.

Az EU átlagot tekintve a szociális juttatások – eltekintve a nyugdíjtól – a gyermekek szegénységi kockázatát 44%-kal csökkentik¹⁷, amely nagyobb a teljes társadalomra gyakorolt hatáznál (ami 38%). Ezalól Belgium, Csehország, Málta, Hollandia, Lengyelország, Portugália és Szlovákia képeznek kivételt, ahol a szociális transzferek gyerekszegénységre tett hatása némileg alacsonyabb, mint a teljes társadalom tekintetében.

Dániában, Finnországban és Svédországban a szociális transzferek – eltekintve a nyugdíjtól – gyerekszegénységi kockázatsökkentő hatása magasabb, mint 60%. Csupán Franciaország és Ausztria mutat hasonló értékeket. Bulgária, Görögország és Spanyolország esetében a csökkenés 20% alatti (a teljes népességre vonatkoztatva is).

A specifikusan gyerekeket célzó juttatásoknak van a legnagyobb hatása a gyerekszegénységre. Erős a kapcsolat a szociális védelemre (nyugdíj kivételével) költött összeg és a szociális transzferek hatása között, amelyet a szegénységi ráta százalékos csökkenésével mérnek, miután a szociális juttatásokat (a nyugdíjat nem számítva) figyelembe vették.

Azok az országok vannak a legnagyobb hatással a gyerekszegénységre, amelyek a kiadásokat speciálisan családi juttatásokként azonosítják az EU-SILC szerint. Magyarország, Ausztria, Szlovénia, Finnország és Svédország esetében a családi támogatások a gyermekek szegénységi kockázatát 36%-kal vagy többel csökkentik (Ausztria esetében egészen 49%-ig) és 26-tól 32% közötti értékig Csehországban, Németországban, Észtországban, Franciaországban és Luxemburgban. Azon országok közül, amelyekben a legnagyobb a szociális juttatások hatása, Magyarország és az Egyesült Királyság vannak a legnehezebb kiindulási helyzetben, mivel a magas munkanélküliségi szint keveredik az alkalmazásban állók szegénységével.

Megfigyelhetjük, hogy a specifikusan gyerekeket célzó szociális védelmi kiadások tekintetében a tagállamok családtámo-

¹⁶ Ebben a két országban a teljes szociális juttatások szintje alacsonyabb az EU átlagnál, mégis jól szerepelnek a gyerekszegénységi szint tekintetében.

¹⁷ Magyarország esetében ez az érték 55%.

gatást érintő erőfeszítésének egy része milyen kapcsolatban van egymással az egyes országok között, és hogyan fejlődtek ezek az erőfeszítések az idők során. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a családi juttatásokra koncentrálna a Szociális Védelem Integrált Európai Statisztikai Rendszere (ESSPROS) nem veszi figyelembe az egyéb kiadásokat, amelyek ugyancsak hatással lehetnek a gyerekek általános helyzetére és a szegénységi kockázatokra, különösen: adójóváírás a háztartásban élő gyerekek jelenlétével összefüggésben, lakhatási juttatások, ingyenes iskolához való hozzáférés kiskortól (pl.: Belgiumban és Franciaországban 3 éves kortól).

2004-ben a család-/gyerekjáradékokra fordított kiadások mértéke a gyermekek teljes népességhez való arányához igazítva legalacsonyabb Spanyolországban, Olaszországban, Máltán, Hollandiában, Lengyelországban, Portugáliában és az Egyesült Királyságban volt. Ez különböző mértékben növekedett minden országban 2000 óta, kivéve Máltán, ahol jelentősen csökkent. Elmentben Észtországgal, Írországgal, Magyarországgal és Luxemburggal, ahol viszonylagosan magas és egyre növekvő részt fordítanak specifikusan a gyerekeket célzó szociális védelmi kiadásokra (Magyarország kivételével, ahol a kiadások mértéke nem változott jelentősen). A legtöbb ország, és különösen Észtország, Litvánia, Lettország, Írország, Spanyolország és Ciprus növekedést regisztrálhatott a gyerekekre irányuló szociális védelmi kiadásokban.

A családi juttatások az EU-ban átlagosan a gyerekes háztartások nettó bevételének 5%-át teszik ki. Azok között az országok között, amelyek a juttatásokat a szegény gyerekekre irányozzák, találunk olyanokat, amelyek a családi juttatások által jelentősen csökkentik a szegénységet (Csehország, Németország, Írország, Franciaország, Ciprus), de olyan országokat is, amelyekben a családi juttatásoknak csak korlátozott hatása van a gyermekszegénység csökkentésére (Görögország, Málta, Lengyelország).

■ A napközbeni gyermekellátás szerepe

Nincsen átfogó és teljes mértékben összehasonlítható adat a hivatalos napközbeni gyermekellátás hozzáférhetőségére és megfizethetőségére vonatkozóan, bár már van elérhető EU-SILC adat a szabályszerű gondozásban részesülő gyerekek számára vonatkozóan, korcsoportok szerinti összesítésben. Az ilyen szabályszerű, hivatalos gondozási intézmények hozzáférhetősége nagymértékű eltérést mutat az egyes országok között, különös tekintettel a fiatal, 2 év alatti gyerekek számára. Néhány országban a statisztikák alábecsülik a napközbeni gyermekellátás támogatását és használatát, mert figyelmen kívül hagyják a napközbeni gyermekellátási magánintézményeket, amelyeket részben az állam is támogat például adókedvezményekkel.

A „juttatások és munkabérek”¹⁸ 2007-es kiadásában az OECD az adójuttatások modelljének kibővített verzióját használja a napközbeni gyermekellátás bevételi növekedésre tett várható hatásának vizsgálatára, egyedülálló szülő és második

kereső munkába állásának esetén, 2 gyermekes családok vonatkozásában. A tanulmány szerint alacsony munkabért keresők esetében a napközbeni gyermekellátás költsége jelentősen hozzátesz a nyersbevételek (gross earnings) tényleges adóterhéhez mind a második kereső, mind pedig az egyedülálló szülő munkába állása esetén. Ez az extra teher általában alacsonyabb az egyedülálló szülő, mint a második kereső esetében, akik gyakrabban élnek gazdagabb háztartásokban, és ezáltal kevésbé jogosultak támogató kifizetésekre. Mindemellett az extra teher egyedülálló, alacsony bérezésű munkát vállaló szülő esetében országonként nagy eltéréseket mutat. Legalacsonyabb a skandináv országokban, Belgium, Németország, Franciaország, Magyarország, Hollandia és a legmagasabb Írország, Szlovákia és az Egyesült Királyság esetében.

Valamennyi EU-tagország juttat a gyerekeknek támogatást valamilyen formában, jellemzően univerzális pénzbeni juttatást, általában adómentesen, és a háztartásban élő gyermekek számával növekvő arányban. A gyerekekhez kapcsolódó adókedvezmények általában kiegészítői a pénzbeni juttatásnak és fordítva. Számos intézkedés jövedelemfüggő, kivéve a skandináv országokban, néhány pedig a szülő foglalkoztatási helyzetétől függ.

A nyújtott támogatás mértéke az EUROMOD¹⁹ mikroszimulációs modellel való becslés alapján különböző a 15 tagú EU-országokban (az új tagországokra még nem vonatkozik a modell). A legtöbb országban a gyerekeknek juttatott, „azaz gyerekfüggő” támogatás jelentős. De a más okok miatt adott támogatások is – azok, amelyek nem kötődnek a gyerekekhez – hatékony segítséget nyújtanak, és néhány országban még jelentősebbek is az előzőnél.

A gyerekfüggő támogatások jelentős részben családi juttatásokból és szociális segélyekből állnak, beleértve a lakhatási támogatást. Kilenc országban léteznek kiegészítő támogatások adókedvezményen keresztül, de általában alacsony szinten. A nem gyerekfüggő támogatások nagy eltérést mutatnak formailag. A dél-európai országokban általában időskori nyugdíj formájában jelennek meg, és munkanélküli juttatásokként valamint szociális segélyként más országokban.

A mód, ahogy a gyerekfüggő támogatást juttatják, fontos hatással van annak háztartások közötti elosztására. Az adókedvezmények jellemzően a jobb körülmények között élő családokhoz kerülnek, vagy egységes (flat-rate) juttatást jelentenek a különböző jövedelmi szintű háztartások számára. Elvben a támogatások adó helyett juttatás formában való nyújtása a jövedelmek legszegényebb gyerekek köz való újraelosztását jelenti, különösen abban az esetben, ha a juttatások jövedelemalapúak, minden további költségvetési kiadás nélkül. Másrészt az adókedvezmények kevesebb torzulást okoznak a munkaöszönzés tekintetében, és kevesebb problémát jelentenek a munkába nem állás területén.

A gyermekszegénységi kockázatot befolyásoló három fő faktor: munkanélküli háztartásokban élő gyerekek, szegénységi

¹⁸ Benefits and Wages – OECD indicators, 2007 edition, chapter 4.

¹⁹ Az EU megrendelésére felépített, a korábbi 15 EU-tagország integrált mikroszimulációs modellje, ami az európai szintű és összehasonlítható elemzések is lehetővé teszi. (Immervoll és szerzőtársai, 1991)

kockázatnak kitett háztartásokban élő gyerekek és a szociális juttatások hatása a gyerekszegénységre. Az elemzés lehetővé teszi számunkra, hogy megállapítsuk, a három fő tényező közül melyik van legnagyobb hatással az egyes országok szegénységi kockázatára. Ennek alapján az országokat négy csoportba soroljuk.

A részletes elemzés bebizonyította, hogy a gyermekszegénységi eredmények a munkanélküliség, az alkalmazásban állók szegénysége és a transzferek komplex interakciójából adódnak, és hogy a legjobban szereplő országok azok, amelyek minden fronton jól teljesítenek, elsősorban azért, hogy kombinálják a munkahelyhez való hozzáférést és a munkábaállást elősegítő szolgáltatásokat (napközbeni gyermekellátás stb.).

A négy csoport közül az 'A' –ra jellemző, hogy relatíve jó gyermekszegénységi eredményeket mutat, mivel mind a három fronton jól teljesít. A skandináv országok, Ausztria, Ciprus, Hollandia és Szlovénia tartoznak ide. Ezek az országok viszonylagosan jó munkaerő-piaci eredményeket mutatnak (alacsony munkanélküliségi szint és az alkalmazásban állók szegénysége a gyerekes háztartások tekintetében), és relatíve magas és hatékony a szociális transzferek juttatása. A skandináv országok ezt mind annak ellenére teljesítik, hogy magas az egyedülálló szülőkkel élő gyerekek aránya. Úgy tűnik, hogy eredményeiket annak köszönhetik, hogy támogatják a szülők megfelelő munkaerő-piaci részvételét napközbeni gyermekellátási szolgáltatásokkal és számos olyan intézkedés révén, amely megkönnyíti a munka és a családi élet összeegyeztetését. Míg Cipruson a szociális transzferek hatása a gyermekszegénységre viszonylag alacsony, a gyerekeket a szegénységi kockázattal szemben ezidáig megvédték az erős családszerkezetek, amelyben a két felnőtt modell és a komplex háztartások dominálnak (ezekben dolgozik a legtöbb munkaképes felnőtt). Hollandiában a gyerekek helyzetén részben javít az alacsony egyenlőtlenségi szint és a felnőttek viszonylagosan jó munkaerő-piaci integráltsága. A gyermekszegénységi eredmények tovább javíthatók a szegénységi intenzitás és a szociális transzferek hatásának javításával (amely alacsonyabb, mint a csoport többi országában).

A 'B' csoportba tartoznak Belgium, Csehország, Németország Észtország, Franciaország és Írország. Ezek az országok relatíve jó, átlag alatti szegénységi szinteket produkáltak. Aggodalomra okot ebben a csoportban leginkább a munkanélküli háztartásokban élő gyerekek magas száma ad. Miközben a gyerekek 8%-a vagy annál is több munkanélküliséggel küzdő családokban él, a dolgozó családok alacsonyabb szegénységi szintet tapasztalnak, mint más EU országokban. Ezen országok nagy részében, a munkanélküli háztartásokban élő gyerekek fele egyedülálló szülővel él. Franciaországban gondot jelent a munkanélküli párokkal élő gyerekek száma. A hat ország közül Franciaország és Németország tűnik a legsikeresebbnek a gyerekszegénységi kockázat csökkentésében, a viszonylagosan magas és hatékony szociális transzferek révén. Olyan politikák, amelyek növelik a munkaerőpiactól legeltávolodottabb szülők minőségi munkához jutásának esélyeit, hozzájárulhatnak a gyerekszegénység csökkenéséhez.

A 'C' csoport Magyarországot, Máltát, Szlovákiát és az Egyesült Királyságot foglalja magába. Ezekben az országokban a gyerekszegénység átlagos, vagy éppen egy kicsivel átlag alatti szintet ér el, annak ellenére, hogy magas a munkanélküliség és az alkalmazásban állók szegénysége a szülők között. Az Egyesült Királyságban a szegénység leginkább az egyedülálló szülőket érinti, míg Magyarországon, Máltán és Szlovákiában leginkább a gyermeces párokat. Az alkalmazásban állók szegénységének fő oka Máltán és az Egyesült Királyságban az alacsony munkaintenzitás (Málta esetében nagyon kevés a kétkeresős család, míg az Egyesült Királyságban a részmunkaidő miatt áll fenn a probléma), Magyarországon és Szlovákiában pedig az alacsony fizetés az oka. E két utóbbi országban a legmagasabb a kétkeresős családok szegénységi rátája az EU-ban. Ebben az országcsoportban az Egyesült Királyság és Magyarország viszonylagosan hatékony szociális juttatásokkal enyhíti a transzferek előtti szegénység magas kockázati szintjét. Máltán és Szlovákiában a szülők munkaerő-piaci integrációjának viszonylagos gyengesége ellenére a gyerekek helyzetén javít a transzferek előtti szegénységi kockázat alacsony szintje (ami valószínűleg az idáig védelmet nyújtó család struktúrák miatt alacsony); Szlovákia esetében valószínűleg a meglehetősen korlátozott jövedelemelosztás is szerepet játszik. Ebben a négy országban szükség lehet a különböző politikák kombinációjára annak érdekében, hogy javuljon a munkanélküli családokban a szülők minőségi munkához való hozzáférése, hogy növekedjen a második keresők munkaerő-piaci részvétele, és hogy a foglalkoztatásban álló szülők jövedelmét megfelelő módon támogassák.

A 'D' csoportba tartozik Görögország, Spanyolország, Olaszország, Litvánia, Luxemburg²⁰, Lettország, Lengyelország és Portugália. Ezekben az országokban (Luxemburg kivételével) a gyerekszegénység viszonylagosan magas. Bár alacsony a munkanélküli családokban élő gyerekek száma, nagyon magas az alkalmazásban állók szegénysége a családok körében. Az alkalmazásban állók szegénységének fő oka ezekben az országokban az alacsony munkaintenzitás (a kétkeresős családok aránya a legalacsonyabbak között van Spanyolországban, Görögországban, Olaszországban, Luxemburgban, Lengyelországban) esetleg összekapcsolódva alacsony munkajövedelmekkel (a kétkeresős háztartások szegénységi rátája a legmagasabbak között van Spanyolországban, Görögországban, Litvániában, Portugáliában és Lengyelországban). Ezekben az országokban (Luxemburg kivételével) a szociális kiadások szintje és hatékonysága a legalacsonyabbak között van az EU-ban. Az elemzés kimutatta, hogy ezekben az országokban a családok struktúrája és a generációk közötti szolidaritás továbbra is fontos szerepet játszik a szegénységi kockázat enyhítésében a legsérülékenyebb gyerekek körében. A többgenerációs háztartásokban élés és/vagy háztartások közötti juttatások (pénzbeni vagy természetbeni) részben kompenzálhatják a kormányzati támogatások hiányát a legsérülékenyebb helyzetben lévő szülők esetében. Ezeknek az országoknak átfogó stratégiákat kellene alkalmazniuk a családi jövedelem jobb támogatása érdekében, mind az alkalmazásban

20 Fontos megjegyezni, hogy az alkalmazásban állók szegénységének viszonylagos magas szintje a gyerekes háztartások körében, Luxemburg esetében, részben a népesség speciális struktúrájából fakad, mert itt a magas jövedelmű gyerek nélküli háztartások aránya magasabb, mint más országokban.

állók, mind a nem foglalkoztatottak esetében, és a minőségi munkához való hozzáférés érdekében, különösen a második keresők esetében.

■ A gyerekes háztartások anyagi nélkülözése

A szegénység viszonylagos jövedelem alapú mérésének korlátai abban, hogy megfelelően tükrözzék az országok közötti életszínvonalbeli különbségeket, jól ismertek. Még akkor is, ha a szegénységi küszöböt a szemléletesség kedvéért vásárlóerő paritáson adja is meg, az ilyen mérések nem veszik figyelembe a háztartások számára ténylegesen elérhető forrásokat, és annak megoszlását a családtagok között. Bár a források háztartáson belüli megoszlása egy nehezen megfogható kérdés, a tényleges életszínvonal mérésének egy jobb módja az anyagi nélkülözés (material deprivation) vizsgálata.

Az anyagi nélkülözés mérése a népesség azon arányáról meglévő információra épít, amely nélkülöz számos olyan javat és szolgáltatást, amelyeket azonban alapvetőnek tekinthetünk ahhoz, hogy az érintettek tisztességes, rendes életet folytathassanak abban az országban, ahol élnek. Számos ország használ ilyen méréseket a szegénységi politikák monitorozásához (Írország, Franciaország, Magyarország, Lengyelország és az Egyesült Királyság).

Az alábbi elemzés olyan tételekre épít, amelyek jelenleg megtalálhatóak az EU-SILC-ben, és a gyermekek helyzetét külön vizsgálja azon háztartás jellemzőinek vizsgálatán keresztül, amelyben élnek. Az EU-SILC tételeket két dimenzióba sorolhatjuk: Nem engedheti meg magának a következőket (ha akarja):

- váratlan kiadások
- évi egy hét szabadság (nem az otthonában)
- hátralékok fizetése (jelzálog vagy lakbér, közmű számlák vagy magasabb vásárlási részletfizetés)
- húsos étel, minden másnap, csirkével vagy hallal
- a lakás megfelelően melegen tartása

El nem érhető javak:

- mosógép
- színes tv
- telefon
- saját autót

„Rossz lakhatási körülmények”, amely a következő tételeket csoportosítja. Szennved-e a lakóhellyel kapcsolatban:

- a három probléma közül egytől vagy többtől: csöpögő tető, dohos/ nyirkos falak/padló/ alapok vagy korhadó ablakkeretek
- túl sötét lakótér
- fürdőkád vagy zuhanyzó nem léte
- a háztartás kizárólagos használatában lévő vízöblítéses WC hiánya

A gyerekeknek vajon nagyobb a nélkülözési kockázata, mint a teljes népességnek? A mérések a népesség szintjén nagy eltéréseket mutatnak az egyes országok között, az anyagi nélkülözés által érintett emberek arányának tekintetében. Dániában, Luxemburgban, Hollandiában és Svédországban, a népesség kö-

rülbelül 10%-a szenved legalább két problémától a gazdasági megterhelést tekintve, míg ez az arány jóval nagyobb – 40% fölötti – Csehország, Portugália, Görögország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország és Szlovákia tekintetében.

A *megterhelés dimenzióban* (strain dimension) a gyerekek általában nagyobb kockázatnak vannak kitéve, mint a teljes népesség (Görögország és Lettország kivételével), ami azt mutatja, hogy a gyerekek jelenléte a háztartásban növelheti a pénzügyi korlátokat. Nemcsak, hogy nagyobb a gyerekek esélye a nélkülözésre, de azok halmozására is gyakran nagyobb esélyük van. Azonban ez nem minden háztartástípus esetében van így. A *tartós cikkek dimenziójában* a gyerekek azonos szinten, vagy kevésbé (Észtország, Finnország, Görögország, Lettország, Lengyelország) depriváltak, mint a népesség egésze. A *lakhatási dimenzióban* a különbségek a gyerekeknek kedveznek Görögországban, Portugáliában és Máltán.

A deprivációs index középértéke²¹ (mean deprivation index) alapján a gazdasági megterhelés dimenzióban a mérések megmutatták, hogy minden országban, az egyedülálló szülő háztartások jobban depriváltak, mint a többi háztartástípus, bár a szakadék országonként különböző. A nagycsaládok az országok többségében nagyobb mértékben depriváltak, kivéve Belgiumban, Dániában, Németországban, Görögországban, Franciaországban, Cipruson, Máltán és Hollandiában.

A gyereknépesség esetében a depriváció 3% (Dánia, Svédország, Norvégia, Szlovénia) és 25% (Litvánia, Lengyelország) között mozog. A konzisztens szegénységi ráta (azoknak a jövedelmi szegényeknek, akik depriváltak is) 30% (Dánia és Svédország) és 60%, valamint afölötti érték között mozog (Szlovénia, Málta, Portugália, Görögország, Szlovákia, Észtország, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Litvánia, Lettország). Ez azt jelenti, hogy a legtöbb deprivált országban, a 'szegények' többsége 'nélkülöző' is. Bár a fordítottja távolról sem igaz. Nem elhanyagolható százaléka a deprivált népességnek nem 'konzisztensen szegény'. A kibővített EU-ban a 'gazdag' országok 'legszegényebbjei' jellemzően alacsonyabb deprivációs szinten állnak, mint a 'leggazdagabbak' a 'szegény' országokban. Ezért a deprivációmérés a relatív pénzügyi mérésekkel való kombinációra szűkítése elrejti a tényleges életkörülmények diszparitásait a 25 tagú EU-ban. Ezért fontos a pénzügyi és nem pénzügyi méréseket továbbra is külön kezelni.

Oktatási eredmények és az iskolából való lemorzsolódás. Azok a fiatalok, akik túl korán és a középfokú oktatás alacsony szintjén otthagyják az iskolát, hátrányba kerülnek a munkaerőpiacon. A személyes és szociális fejlődésük veszélybe kerül, valamint nő a szegénységi és társadalmi integrációs esélyük kockázata, magasabb lesz, mint azoké, akik folytatják a tanulást és a tréninget. 2006-ban, a 27 tagú unióban 15,3%-a a 18 és 24 év közötti fiataloknak hagyta el az oktatási rendszert, csupán a középfokú oktatás alacsonyabb szintjét fejezve be, nem folytatva a tanulást és tréninget. A korai iskolaelhagyók aránya 2000 óta

21 A deprivációs index középértékét úgy számítják, hogy a deprivációs arányokat minden dimenzióban átlagolják.

2 százalékpontot javult, EU szinten. A javulás aránya a tagországokban nagyban eltér, 5%-tól Szlovénia, Csehország, Lengyelország és Szlovákia esetében, 20%-ig, vagy annál nagyobb arányban a déli országokban (Olaszország, Spanyolország, Portugália és Málta).

Miközben az általános adatforrások nem engedik meg, hogy EU-szintű bizonyítékokat hozzunk létre a korai iskolaelhagyás meghatározó tényezőinek vonatkozásában, számos nemzeti és nemzetközi tanulmány rávilágít a leggyakrabban előforduló faktorokra, amelyek befolyásolják a tanulók iskolaelhagyását: egyéni jellemzők, családi jellemzők, kortárs csoport jellemzői és az iskolai szint jellemzői. Fontos magyarázó tényezőknek bizonyultak a szocio-ökonómiai háttér, etnikai hovatartozás, nem, korábbi iskolai eredmények, kortárs-befolyás, motiváció és iskolakerülés.²²

A bizottság Lisszaboni célkitűzések az oktatásban előrehaladási jelentése a tagállamok néhány szocio-ökonómiai faktort vizsgál, amelyek valószínűsíthetően befolyásolják a tanulók iskolai szereplését. A tanulók teljesítményét az OECD PISA vizsgálat műveltség illetve a matematikai eredmények indikátorai alapján állapítja meg.

A PISA 2003 adatok szoros és pozitív korrelációt mutatnak a szülők saját iskolai végzettsége, és a 15 éves diák matematikából, olvasásból és tudományokból nyújtott teljesítménye között. Különösen azoknak a diákoknak az esetében, akiknek az anyja csupán alacsony, vagy a középfokú oktatás alacsony szintjét végezte el, átlagosan 20 ponttal²³ rosszabbul teljesítettek, mint azok, akiknek anyja befejezte a középszintű oktatást. Az apák végzettségi háttéré is szignifikáns tényező számos országban. A szülők végzettségi szintjének hatása bizonyos fokig eltérő az egyes országok között, az oktatási rendszer méltányosságától függően.

A PISA eredmények a specifikus családi struktúrák hatását is mutatják a diákok teljesítményére. A 2000 és 2003-as eredmények például kimutatták, hogy az egyszerűs háztartásban növekvő gyerekek relatíve rosszabbul teljesítenek, mint más családok gyerekei. Ez leginkább Belgiumra, Dániára, Írországra, Hollandiára és Svédországra igaz, míg számos országban teljesítményük nem mutat jelentős eltérést a más családban növekvő diákokétól.

A jelentés rámutat a szülők foglalkozási státuszára is. Az átlagos pontkülönbség azok között a diákok között, akiknek a szülei a foglalkozási rangsor legalacsonyabb és a legmagasabb szintjén vannak, 100 körül mozog az EU-ban (ami körülbelül az átlagos pontszám 20%-a). Az EU országok átlagos különbségei a matematika, olvasás és tudomány pontszámok között 60-tól vagy az alatti értéktől (Finnország és Lettorság esetében) 114 pontig terjednek (Lengyelországban, Magyarországon, Belgiumban és Németországban).

A hátrányok generációk közötti átörökítése, az EU-SILC 2005 modul első eredményeit, 2007-ben mutatta be a Szociális

Helyzetjelentés (Social Situation Report). Ez a modul a válaszadók szüleinek társadalmi státuszára vonatkozó kérdésekből állt, amikor az előbbieket 12 és 16 év közötti korúak voltak. A jelentés a szülők és a gyerekek iskolai eredményei közti korrelációt, valamint a fő foglalkozási csoportokat vizsgálja. Az eredmények azt sugallják, hogy az esélyegyenlőtlenség továbbra is súlyos probléma, és hogy a hátrányos helyzetű családokból származó emberek továbbra is komoly akadályokkal találják szembe magukat, ha képességeiket teljes mértékben ki akarják bontakoztatni, és jobb életkörülményeket szeretnének biztosítani maguknak és gyerekeiknek.

Az EU-SILC modul bizonyítékot szolgáltat rá, hogy a magas szintű végzettség eléréséhez a legnagyobb akadályt az alacsony képesítésű szülői háttér jelenti. Ez kiemelten igaz a felsőoktatásra, hiszen azoknak, akiknek az apja is elérte a felsőfokú képesítést, több mint kétszer akkora az esélye, hogy ők maguk is elérjék, mint azoknak, akiknek az apja csak alacsony vagy közepes végzettségi szinttel rendelkezik (Németországban, Finnországban és az Egyesült Királyságban), és akár kilencszer akkora Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban. A befolyás erőssége gyakran eltérő fiúk és lányok esetében: általában, egy alacsony végzettséggel rendelkező nagyobb hatással van a nő oktatási szintjére abban az értelemben, hogy növeli az esélyét, hogy lányának is alacsony végzettségi szintje legyen, mint a fiúgyermek esetében.

Ezek a hatások erősebbek a 35-44 és a 45-54 év közötti életkor-csoportokban, mint a 25-34 év közti korcsoportban, ami azt mutatja, hogy a hatás erőssége fogyóban van. Bár ez nem minden országra jellemző: azokban például, ahol a gyerekek végzettségi szintjét leginkább meghatározza az apa végzettségi szintje, nem tapasztalható javulás.

■ GYERMEKSZEGÉNYSÉG ÉS GYERMEKJÓLÉT AZ EU TAGÁLLAMAIBAN – MONITOROZÁSI ÉS ÉRTÉKELÉSI POLITIKA

Mivel a szegénység és a társadalmi kirekesztődés egyre inkább multidimenzióvalis jelleget ölt, az EU Luxemburgi elnöksége által 2005 első felében készített jelentés javasolta a gyermekjólét²⁴ kérdésének speciális, annak specifikus vonásaira reflektáló megközelítését. Ezt az ajánlást követve az SPC fenn tart egy részt a gyermekjólét indikátorának a társadalmi beilleszkedés közösen elfogadott indikátorainak aktualizált listájában (melyet 2006 júniusában fogadtak el).

Számos nemzeti és nemzetközi kutatás tesz javaslatokat gyermekjóléti témákban. Habár nem minden javaslat dolgozik ugyanazzal a kategóriacsoporttal, mindegyiknek közös vonása, hogy azokat az alapvető dimenziókat fedik le, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a gyerek közvetlen környezetével. A Gyermekszegénység és jólét az EU-ban Munkacsoport²⁵ a gyermekek jólétét érintő hét területről egyezett meg, és meghatározta a jó gyakorlatokat mindegyik dimenzió belül: anyagi biz-

²² Bosker & Hoffman, 1994; Jordan et al, 1994; Luyten et al, 2003; Rumberger, 1987; Lee & Burkam, 2003

²³ A felmérésben szereplő diákok pontszáma átlagosan 500 pont volt az OECD országokban, 2000-ben.

²⁴ „child well-being”

²⁵ EU Task-Force on Child Poverty and Well-Being

tonság; lakáshelyzet; a helyi környezet; egészség; oktatás; társas kapcsolatok és a családi környezet; a kockázatoknak való kitettség. Noha önmagában nem része a gyermekjólétet érintő dimenzióknak, a munkacsoport úgy egyezett meg, hogy a sérülékeny/veszélyeztetett gyermekek (árvák, fogyatékkal élő gyermekek, bevándorló gyermekek, kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermekek, peremterületeken élő gyermekek) csoportját szintén meg kell célozni, egyfajta „átlós” kategóriaként.

2006 decemberében a munkacsoport mind a 27 tagállamtól információkat gyűjtött a gyermekszegénység és -jólét monitorozásának általuk használt legfontosabb elemeiről. A munkacsoport jelentésének eme második része összefoglalja és elemzi a begyűjtött információk sokrétűségét. Célja *nem* az, hogy alapos és kimerítő módon mutassa be a monitorozási szokások tárházát országonként, sokkal inkább az, hogy illusztrálja a használt eszközök, módszerek gazdagságát, sokféleségét annak érdekében, hogy abból kölcsönösen tanulni lehessen.

■ A GYERMEKSZEGÉNYSÉG ÉS GYERMEKJÖLLÉT MONITOROZÁSA SORÁN HASZNÁLT ADATOK FORRÁSAI

A javaslat az volt, hogy az adatok forrásait érdemes kettéosztani, egyrészt azokra az adatokra, amelyeket a gyermekszegénység és -jólét monitorozásakor használnak, másfelől a további adatokra és tanulmányokra (pl. alkalmi közvélemény-kutatások, akadémiai kutatások rendszerében szereplő adatbázisok).

Tény, hogy a tagállamok nem nyilatkoztak egységesen ezekről kérdésekről – a válaszok a kérdések széles értelmezési skáláját mutatták. Néhány ország egyáltalán nem is adott választ, míg mások olyan adatforrásokat jelöltek meg, amelyek nem tartoznak igazán a gyermekszegénység és jólét témaköréhez (pl. országos egészségügyi közvéleménykutatási vagy oktatási, igazságszolgáltatási, illetve egészségügyi regisztrációs adatok).

Mindössze a tagállamok egy kis csoportja tekintette e kérdést egy, az eddiginél eredetibb statisztikai eszköznek, amely előmozdíthatja a gyermekek helyzete monitorozásának folyamatát. A legegységesebb azoknak az országoknak a helyzete, amelyeknek nagyon világos és határozott a gyermekszegénység elleni politikája (pl. Dánia, Írország, Egyesült Királyság), és szoros szabályozott a monitorozási folyamata – utóbbira remek példa a „Public Service Agreement” (PSA) Angliában. Ezek a tagállamok nagyon világosan körül tudják határolni azokat az adatokat, amelyeket az indikátorszámításhoz felhasználnak, válaszuk ezen felül olyan mellékadatokat is tartalmazott, amelyeket az általános monitorozási folyamatokon kívül használtak.

Néhány ellentmondás rajzolódik ki azoknak az országoknak a válaszaiból, amelyek anélkül célozzák meg a gyermekszegénység és -jólét problémáját, hogy létezne ebben a témában valamilyen speciális monitorozási processzusuk (például a gyermekszegénység monitorozása csak része a társadalmi beilleszkedés monitorozásának). Ebben az esetben a monitorozáshoz használt adatforrások gyakran olyan, statisztikai közvélemény-kutatások, amelyek a háztartások bevételeit és életkörülményeit vizsgálják. Mi több, figyelemre méltó, hogy néhány, a monitorozási folyamatokról adatot szolgáltató tagállam jelentős figyelmet fordított az információszolgáltatás során ezeknek a folyamatoknak az intézményi hátterére (pl. milyen kapcsolatban áll-

nak egymással a szociális és non-profit szervezetek), de jóval kevesebbet a technikai vonatkozásokra (pl. a monitorozás és az értékelés későbbi hatásai a gyermekeket érintő szociálpolitika szabályozásának vonatkozásában). Minden bizonnyal ez a feladat legnagyobb kihívást jelentő része: a monitorozási folyamatokból összegyűlt tudásanyag hogyan fordítható stratégiaalkotássá annak érdekében, hogy a hatékonyság és az eredményesség növelhető legyen. Az ilyen információk segíthetnek letisztultabbá, világosabbá tenni, hogy a különböző adatforrások pontosan milyen szerepet játszanak a monitorozási folyamatban, és arra is rávilágíthatnak, hogy a monitorozási folyamatok hogyan használhatók fel a stratégiaalkotáshoz.

■ ÁLTALÁNOS KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁSOK A HÁZTARTÁSOK HELYZETÉRŐL

Minden tagállam említette az általános, háztartásokkal kapcsolatos közvélemény-kutatásokat, mint a gyermekszegénység és gyermekjólét monitorozáshoz használt alapvető adatforrást. A háztartások bevételeire vonatkozó felmérések ugyanúgy, mint az életkörülményeket vizsgáló, illetve a munkaerő-felmérések a leggyakrabban említett adatforrások. Ezek szolgáltatják az indikátorszámításhoz szükséges adatok döntő részét. Két ország említette az egészségügyi helyzetről szóló felmérését, míg mások ezeket az adatokat – ahogy az adminisztrációs/regisztrációs adatokat is – csak mellékes adatokként használták fel.

A tagállamokat arra kérték, ne említsék az egységesített európai háztartási felméréseket, mint pl. a EU-SILC vagy a LFS²⁶. Ennek következtében néhány ország egyáltalán nem említett meg semmiféle háztartási felmérést, de ezeket az egységesített felméréseket használják néhány alapvető, gyermekhelyzetre vonatkozó indikátorszámításnál. A fordítottja is igaz: némely tagállam kifejezetten az EU-SILC-et és az LFS-t jelölte meg a gyermekszegénység és -jólét monitorozásához szolgáló alapvető adatforrásként.

Megint mások anélkül hivatkoztak a háztartási költségvetési felmérésekre, hogy világossá tették volna, ezalatt speciális országos minta-alapú felmérést értenek, vagy az egységes EU felmérést.

■ KONKLÚZIÓK

Az EU-SILC és az LFS tűnnek a leggyakoribb statisztikai eszközöknek a gyermekszegénység és jólét monitorozása során a legtöbb tagállamban. A Munkacsoport hangsúlyozza, meg kell állapítani, ezekből a forrásokból mennyi szükséges egy olyan minimum-adatbázishoz, amely nemzetközi szinten összehasonlíthatóvá teszi a gyermekek és családok szocio-ökonómiai helyzetének legfontosabb vonatkozásait.

■ ADMINISZTRATÍV/NYILVÁNTARTÁSI ADATOK

Habár az elérhető adatok használata e kategóriában nagyban függ a tagállamok „statisztikai kultúrájától”, minden ország a gyermekszegénység és -jólét monitorozásához alapvetően

²⁶ Labour Force Survey

fontos statisztikai eszközként említette a nyilvántartási adatokat.

A fő területek, amelyeket a fentebbi kategória lefed, a következők:

- A gyermekeket érintő szociális juttatásokban részesülők (BE, DK, DE, EE, ES, FR, IE, IT, LV, HU, MT, AT, PL, PT, RO, SK, FI, SE);
- A gyermekek egészségi állapota (BE, DK, IT, HU, MT, FI, SK, SE)
- Bevételek, adók és juttatások, szegénység (DK, DE, IT, LT, HU, AT, PT, FI, SE);
- Lakáshelyzet (DK, IT);
- Gyermekgondozási szolgálatok (BE, DK, IT, LT, LU, MT, AT, RO, SK, FI, SE);
- Foglalkoztatottság (DK, DE, FR, SE)
- Oktatás (BE, DK, FR, IE, IT, LV, HU, MT, AT, PL, PT, RO, SK, SE);
- Népeség (DK, IT, MT, AT, RO, SE)
- Igazságügy (DK, IT, AT, LV, MT, PT, SK)
- Iskola utáni szabadidő eltöltését biztosító szolgálatok, sport stb. (DK, IT, AT, SK, SE, UK)

■ A GYERMEKEK VESZÉLYEZTETETTSÉGÉRE VONATKOZÓ SPECIFIKUS ADATOK

Néhány tagállam speciális információs rendszert alakított ki (amely egyébként az adminisztrációs/nyilvántartási adatokon ill. felméréseken alapul) a veszélyeztetett helyzetben lévő gyermekekre vonatkozóan. Például:

DK: A gondozásba vett, illetve az ennek megelőzése céljából valamiféle szolgáltatásban részesülő gyermekekről szóló adatok.

ES: Információk azokról a gyermekekről, akik a társadalmi kirekesztődés kockázatának vannak kitéve (vagy már kirekesztődtek) akár országos, akár regionális szinten. Ezekbe az információkba beleértendő a hivatásos gyámság ugyanúgy, ahogy a gyermekek/családok speciális szociális gondozása.

IT: Nyilvántartási adatok a családjukból kivett bántalmazott, prostituálódott, tanulási zavarokkal küzdő gyermekekről, valamint egészségügyi adatok a fertőző betegségekről (AIDS), kórházi beutalásokról, fogyatékokról, közúti balesetek során szerzett sérülésekről, öngyilkossági kísérletekről.

LV: Nyilvántartási adatok azokról az árvákról, akik vagy helyi önkormányzat fenntartása alatt álló intézetben élnek, vagy speciális szociális intézmény lakói.

HU: Nyilvántartási adatok egészségügyi problémákkal küzdő gyermekekről (újszülöttek veleszületett rendellenességgel, pszichiátriai osztályon ellátott páciensek, függőségre hajlamos páciensek, nemibeteg-gondozáson nyilvántartott páciensek, drogfüggők).

SK: A szociális-jogi védelemből származó adatok.

FI: A gyermekjóléti szolgálatok adatai az elhelyezett gyermekekről.

SE: A gyermekjóléti szolgálatok adatai az elhelyezett gyermekekről.

UK: A gondozásba vett gyermekek oktatási és munkaerő-piaci helyzetéről szóló adatok, valamint az Oktatási Minisztérium által összegyűjtött indikátorok, amelyek alapjául azon intézetek éves jelentései szolgálnak, amelyekben a gyerekek elhelyezésre kerültek.

■ Konklúziók

A Munkacsoport hangsúlyozza, hogy a leginkább veszélyeztetett gyermekek speciális helyzete (intézetben élők, nevelőszülőknél elhelyezettek, krónikus egészségügyi problémákkal küzdő gyerekek, bántalmazottak, utcagyerekek stb.) nem monitorozható a standard felmérések módszereivel, speciális monitorozási eszközöket igényel. Ezért a Munkacsoport hangsúlyozza, hogy minden tagállam át kell, hogy tekintse az országos és helyi szinten elérhető adatforrásokat, különösen az adminisztratív/nyilvántartási források tekintetében, és rendszeresen adatokat kell gyűjtenie ezekről a gyerekekről, amelyeknek segítségével meghatározhatja és elemezheti azokat a tipikus veszélyeztető tényezőket, amelyek speciális monitorozást igényelnek.

■ A GYERMEKEKET ÉRINTŐ SPECIÁLIS FELMÉRÉSEK

a) Az utóbbi években néhány tagállam különféle speciális felméréseket végzett a gyermekek helyzetét illetően (vagy ezeknek az elvégzése éppen folyamatban van). A legtöbb vizsgálat ezek közül longitudinális, melyet országos szinten folytattak le. Ilyen típusú felmérések például:

DK: Két fő típusú vizsgálat folyt Dániában, a CSC²⁷ és a CSCTC²⁸, amely 1995-ben született gyermekeket vizsgált, és a 3-4 éves gyerekek esetében használják. Az adatokat összevetették a dániai statisztikák regisztrációs adataival. Egy másik panelvizsgálat, amely a Gyermekek Országos Tanácsa segítségével folyt le, a gyermekek attitűdjeit és tapasztalatait vizsgálja, és évente négyszer végzik.

DE: Három fő longitudinális kutatást folytatott le a Német Ifjúsági Intézet a szociális monitoringprogram keretein belül a gyermekek, fiatalok és családok életkörülményeit vizsgálva. Emellett a Német Felmérés a Gyerekek és Kamaszok Egészségügyi Állapotáról, melyet a Robert Koch Intézet végzett, olyan reprezentatív országos felmérés, amely tartalmazott „self-reported” információkat és egy reprezentatív minta egészségügyi vizsgálatára vonatkozó adatokat is.

■ INDIKÁTOROK ÉS A GYERMEKJÓLLÉT DIMENZIÓJA

E fejezet célja, hogy áttekintést nyújtson a gyermekszegénység és gyermekjólét monitorozása során jelenleg használt indikátorokról az országos szintű stratégiaalkotás kontextusában. Mindamellet, hogy természetesen nem vázolható az összes ország összes indikátora, és a válaszok nagyon széles skálát mutatnak, a tagállamok közt egységesnek tekinthető az a hozzáállás, hogy a gyermekszegénység és -jólét kérdését igen tágran kell ér-

²⁷ Cohort Study in Children

²⁸ Cohort Study in Children into Care

telmezni, figyelembe véve nemcsak ezek gazdasági aspektusait, hanem a jóllét tágabb dimenzióit is.

■ **Illusztratív válogatás a jóllét kategóriájának indikátoraiból**

Az indikátorok három csoportja világosan elkülöníthető volt, habár nem minden ország monitorozási rendszere épül e típusra.

A típus: A közösen elfogadott EU indikátorok.

B típus: A minden tagállam számára elérhető indikátorok (az EU-s adatbázisokra alapozva, mint pl. az EU-SILC), amelyek azonban csak néhány ország által használtak. Ezek jelenleg még nem részei a közös EU indikátoroknak.

C típus: Azok az indikátorok, amelyek vagy a közös EU indikátorok alternatíváiként használhatók, vagy azért, hogy lefedjenek bizonyos speciális gyermekcsoportokat, amelyek kiemelten veszélyeztetettek a szegénység szempontjából, és amelyekre nem alkalmazhatók az EU források, vagy azért, hogy olyan dimenziókat is lefedjenek, amelyeket a jelenlegi EU indikátorok (még) nem.

A Munkacsoport jelentésének első fele az EU-n belüli gyermekszegénység és társadalmi kirekesztődés analitikus szemléletű áttekintésére törekedett, amelyből világosan látszik, hogy a tagállamok nagy része – ahol a gyermekszegénység átlagos vagy annál súlyosabb mértékű – már megtalálta az adekvát válaszokat ezek leküzdésére. Az EU gyermekszegénységgel való megbirkózást célzó politikai elkötelezettségének további erősítése céljából azok a tagállamok, amelyek még nem tették, meg kell, hogy fontolják az alaposan kidolgozott és mennyiségileg meghatározott célokat a társadalmi kirekesztődés és a gyermekek jóllétét érintő kérdések problematikáját illetően. A célok meghatározásának az adott országban tapasztalt gyermekszegénység és társadalmi kirekesztettség kiváltó okaira kell alapulnia, és ki kell egészülnie azon kulcsfontosságú faktorok figyelembe vételével, amelyek a kialakult helyzethez szorosan kapcsolódnak (pl. munkanélküli háztartások). A diagnózis felállításához javasolt, hogy a tagállamok a Munkacsoport elemzését és ajánlásait használják.

■ **A gyermekszegénységet és a szociális kirekesztődést illető politikák hatásainak értékelése**

A jelentés másik fontos következtetése, hogy a legsikerebbnek azok a tagállamok mondhatók a gyermekszegénység és a társadalmi kirekesztődés megelőzése tekintetében, amelyek olyan, hatékony szabályozási kereteket dolgoztak ki, amelyek egyesítik a szülők hozzáférését a megfelelően fizetett munkához, ezzel biztosítva a megfelelő bevételt minden gyermeket nevelő család számára és a legfontosabb szolgáltatásokhoz való hozzáférést (gyermekgondozás, oktatás, egészségügyi és szociális szervezetek stb.). A gyermekelví megközelítés figyelembe veszi a gyermekek jólléte és társadalmi beilleszkedése fontosságát a politika-alkotás minden releváns területén, ezért a leghatékonyabb módnak látszik a gyermekszegénység és társadalmi kirekesztődés elleni küzdelemben.

További érv a gyermekelví megközelítés mellett, hogy az országjelentésekben kiválasztásra kerültek azok a tagállamok, amelyek monitorozzák és értékelik az összes, gyermekek helyzetéhez kapcsolódó, releváns politikájukat azon célból, hogy azok hatékonyabban járulhassanak hozzá a gyermekek társadalmi beilleszkedésének és jóllétének segítéséhez. Ahhoz, hogy a gyermekelví megközelítés hatékony legyen a nemzeti politika-alkotásban, szisztematikus szabályértékelési rendszerre van szükség – ez minden releváns politika, illetve szabályrendszer tekintetében fontos volna.

A mikroszimulációs modellek, legyenek bár dinamikusak vagy statikusak, és alapuljanak akár háztartások felmérésén és/vagy adminisztrációs/nyilvántartási adatokon, nagyon hasznos eszközt jelenthetnek a különböző politikák hatásának vizsgálatához.

■ **A gyermekszegénység és gyermekjóllét rendszeres monitorozásának megszervezése**

Tekintettel a jelenség multidimenzionális jellegére, egy politika önmagában nem elegendő a gyerekek és családok társadalmi beilleszkedésének és jóllétének biztosításához.

A területre irányuló növekvő figyelem EU-szinten jelentős politikai tényezővé tette ezeket a kérdéseket a vizsgálatát. Ahhoz, hogy ez fenntartható, sőt fokozható legyen, szükséges az egyes tagállamok gyermekszegénységgel való megküzdését érintő rendszeres monitorozása. Ezt a monitorozást a jelenlegi, a Szociális védőháló és társadalmi beilleszkedés égisze alatt zajló²⁹ jelentési rendszer részének kell tekinteni, multidimenzionális jellegű kell legyen, és segítségre kell lennie abban, hogy meghatározhatók legyenek azok a területek, ahol az egyes országok fejlesztésre szorulnak.

■ **A gyermekszegénység kockázatának monitorozása**

E jelentés első felében a tagállamokat csoportosítottuk a legnagyobbtól a legkisebb teljesítményűig, ami a „relatív gyermekszegénység-kockázat” indikátort illeti. Az indikátor az összes országban úgy számítható ki, hogy az adott országban a gyermekek relatív helyzetét vizsgáljuk, tekintettel: a) az egész népességre vonatkozó szegénységi kockázatra, b) a gyerekeket érintő szegénységi kockázat átlagos intenzitására EU-szinten, c) az átlagos gyermekszegénység-kockázatra az EU-t mint egységet nézve. Ezután elemeztük a kapcsolatot ezen országos teljesítmények és 3 másik indikátor között: a munkanélküli háztartásokban élő gyermekek száma, az „in-work poverty” kockázatával érintett háztartásokban élő gyermekek aránya, és a szociális juttatások hatása. Emellett kiegészítettük a kirajzolódó országképeket néhány információval a gyermeket nevelő háztartások legfontosabb jellemzőiről az egyes országokban.

Elemző áttekintésünk hangsúlyozta, hogy a gyermekszegénység kockázata e különböző faktorok közti kölcsönhatás eredménye, és hogy azok az országok érik el a legjobb eredmé-

²⁹ Social Protection and Social Inclusion Process

nyeket, akik minden területre odafigyelnek, különösen arra, hogy kombinálják a különböző stratégiákat, amelyek a munkához és a szociális szolgálatokhoz való hozzáférést biztosítják, a bevételnövelést célzó támogató stratégiákkal.

■ A gyermekjólét monitorozása

A rendszeres EU jelentések a gyermekszegénységről és a társadalmi kirekesztődésről le kell fedjék nemcsak a gyermekszegénység kockázatának kérdését, de a gyerekek helyzetének más aspektusait is. A tagállamok monitorozási szokásainak áttekintése kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy mélyebbre kell mennünk: a meglévő EU indikátorokat ki kell egészíteni a gyermekjólét kérdéseinek egyéb aspektusaival (anyagi nélkülözés, közvetlen környezet, egészség, oktatás, társadalmi részvétel, családi környezet stb.). Az EU indikátorok kiegészítésének fontosságát a 2006 júniusában elfogadott, társadalmi beilleszkedést célzó EU indikátorok listáját felsorolva már az SPC is hangsúlyozta:

- Helyet hagyni legalább egy indikátornak az anyagi nélkülözés tekintetében
- Helyet hagyni legalább egy indikátornak a háztartással kapcsolatosan
- Helyet hagyni legalább egy indikátornak a „gyermekjólét” kérdésében

A gyermekek anyagi nélkülözésének hatékonyabb felmérése érdekében a témában specifikus kérdések fognak helyet kapni az EU-SILC³⁰ 2009-es hullámában.

■ A gyermekszegénység és társadalmi kirekesztődés monitorozásának és analizálásának közös váza

A tagállamok gyermekmonitorozási rendszerének legnagyobb kihívást jelentő s egyben legkritikusabb része minden bizonnyal megteremteni a kapcsolatot a kormányzat által alkotott speciális politikai lépések és az ezekhez kapcsolódóan várt társadalmi eredmények között. Mint már hangsúlyoztuk, két fontos eszköz áll rendelkezésre e kapcsolat megteremtéséhez: a mikroszimulációs modellek, amelyek serkenthetik a politikák változásának hatásait, és e változások reprezentatív családokra gyakorolt hatásainak modellezése.

A másik kihívás a tagállamok gyermekmonitorozási rendszere számára egy olyan, kielégítő EU viszonyítási rendszer kidolgozása, amely magába foglal néhány közösen elfogadott EU indikátort, és világosan megteremti a kapcsolatot ezen indikátorok és az egyes országok saját indikátorai közt.

A gyermekszegénységet és a társadalmi kirekesztődést illetően a monitorozás és értékelés közös vázának mind EU és országos szinten egyaránt – ami megnyugtató válaszokat adhat a fentebb említett kihívásokra – elfogadottnak kell lennie mind

az SPC mind a Bizottság részéről. A cél *nem* egy merev közös monitorozási rendszer. Ehelyett a tagállamoknak ki kell dolgozniuk saját rendszerüket, amely saját országuk egyedi jellemzőire reflektál, amely magába foglalja a megbízható és aktuális adatokat, és amely egyértelműen kapcsolatban van a közös indikátorokkal és az EU módszertani rendszerével.

„Ezért a következő témákat a kereteken belül kiegészítően és integráltan kell kezelni: a) országos és ha lehetséges, mérhető célok; b) a gyermekszegénységhez és gyermekjólétéhez kapcsolódó releváns politikák hatásainak szisztematikus értékelése a megfelelő politikai szinteken; c) EU, országos és regionális indikátorok; és d) nemzetközi adatforrások, akár EU, akár országos forrásokról van szó.

■ A STATISZTIKAI KAPACITÁS MEGERŐSÍTÉSE

■ Általános háztartási felmérések, közvélemény-kutatások

Az EU-SILC és az LFS a leggyakrabban használt statisztikai eszközök a gyermekszegénység és a gyermekjólét monitorozására számos tagállamban. Sürgető annak kivizsgálása, hogy ezek közül az adatforrások közül melyek azok, amelyek a szükséges „minimum adatbázist” biztosítják ahhoz, hogy egy nemzetközi szinten összehasonlítható értékelést tegyenek lehetővé a gyermekek és családjaik helyzetét vizsgáló legfontosabb aspektusokról.

Fontos megjegyezni, hogy az EU-SILC és más transznacionális általános háztartási felmérések alkalmatlanok a leginkább kirekesztődött gyermekek életkörülményeinek vizsgálatára (pl. bevándorló családok gyermekei, kisebbségi családok gyermekei, intézményben élő gyermekek, utcagyerekek stb.). Ezen nagyon fontos aspektusok vizsgálata további, más eszközöket igényel, amelyeket EU szinten fontos kutatni.

■ Adminisztratív és nyilvántartási források

Ezen információk teljes körű használata szükséges kiegészítésként az EU-SILC és más statisztikai felmérések által gyűjtött adatokhoz. Ezek az adatok alkalmasak arra, hogy segítségükkel jelentősen nőjön az EU-szintű tudásanyag mind a regionális dimenziókról, mind a legsérülékenyebb, leginkább veszélyeztetett gyermekek helyzetéről, ezért ez a terület alaposabb kutatást igényel. Szintén kidolgozásra szorul, hogy ezek az adatok hogyan használhatók a legmegfelelőbb módon a politikai változások hatásainak méréséhez.

³⁰ Community Statistics on Income and Living Conditions